

Москаленко В.Ф.,
Захараши М.П.,
Черкасов В.Г.

ПРОФЕСОР ВОЛОДИМИР ОПАНАСОВИЧ КАРАВАЄВ – ЧЕСТЬ І СЛАВА ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЦИНИ І ОСВІТИ (до 200-річного ювілею видатного хірурга і педагога)

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

Резюме. У статті наведено життєвий, науковий шлях професора Володимира Опанасовича Караваєв – видатного хірурга, першого декана медичного факультету Київського університету Св. Володимира (нині – Національного медичного університету імені О.О.Богомольця). Висвітлено роль вченого у становленні наукових хірургічних шкіл Університету.

*"Contaria i contriis sunt remedia" –
"Моральне зло має цілюватися добром"*
Гіппократ

Історія медицини знає немало яскравих імен. Проте далеко не кожному, навіть талановитому вченому, вдається суттєво вплинути на розвиток не лише вітчизняної, але і світової медичної освіти, науки і практики, очолити власний напрям в медицині, створити свою клініку, школу. Саме до таких особистостей відноситься перший декан медичного факультету Київського університету Св. Володимира, перший завідувач кафедри факультетської хірургії Володимир Опанасович Караваєв.

В.О. Караваєв народився 8 липня (26 червня) 1811р. у старовинному російському місті Вятка (з 1934 р. – місто Кіров) в сім'ї купця 2-ої гільдії. Він був третім сином в сім'ї і улюбленим батьків. Від батька В. О. Караваєв успадкував допитливість, наполегливість, від матері – чесність і вражаючу скромність, доброту, милосердя.

У 1827 році Володимир Караваєв у віці 16 років поступив до медичного факультету Казанського університету і став "вільним слухачем

*Володимир Опанасович Караваєв
(1811-1892)*

на своєму утриманні" цього унiверситету.

Всі роки навчання в Університеті Володимир Караваєв відзначався неабиякими здібностями до освоєння медичної науки, працьовитістю, кмітливістю, високою порядністю. Ще на четвертому курсі студент В.О. Караваєв написав першу наукову роботу на тему "Про хворобу молочниці", за яку отримав від Ради університету срібну медаль "За успіхи, хорошу поведінку".

Двадцятирічний Володимир Караваєв 24 червня 1831 року одержав диплом лікаря 1-го розряду, що свідчило про його блискучі знання, набуті в Університеті. Обравши для себе спеціальність хірурга і

усвідомлюючи недостатність університетських знань і умінь по хірургії, молодий лікар по проханню і з дозволу Військового Міністра 20 серпня 1832 року був призначений на службу в Санкт-Петербурзький Військово-Сухопутний госпіталь, де у той час працювало багато досвідчених хірургів, серед яких особливо славився своєю

майстерністю Ілля Васильович Буяльський (1789–1866), який по праву вважається одним із засновників топографічної анатомії в Росії.

У зв'язку з малою кількістю виконаних в клініці операцій (40–45 пацієнтів на рік), Караваєв 12 вересня звільнився з госпіталю, а 15 жовтня 1833 року почав працювати позаштатним ординатором хірургічного відділення Маріїнської цивільної лікарні для бідних, яка знаходилася під безпосередньою опікою імператриці Марії Федорівни, де щорічно лікувалися до 5 тисяч хворих в стаціонарі і близько 30 тисяч амбулаторно, що давало йому можливість отримання практичного досвіду.

3 липня 1834 року Караваєв В.О. від'їжджає до Німеччини з метою продовження підготовки до своєї практичної діяльності, поповнення своїх знань і ближчого ознайомлення з новітніми досягненнями західноєвропейської медицини. Там він стажувався в хірургічних клініках Берлінського та Геттингенського університетів, очолюваних знаменитими хірургами – професорами І. Рустом (Rust), К. Грефе (Graefe), І. Диффенбахом (Difffenbach), І. Юнгкеном (Juengken), Б. Лангенбеком (Langenbeck).

У Берліні В.О. Караваєв відвідував клініку І. Юнгкена (J.S. Juengken) в лікарні Шарите, де вперше познайомився з технічними аспектами виконання офтальмологічних операцій. В клініці К. Граєфе відбулася доленосна зустріч В.О. Караваєва з М.І. Пироговим. Між ними склалися дружні стосунки, які тривали протягом усього їх життя.

Заняття з Пироговим в Німеччині, відвідування клінік Берліна, Геттингена безумовно збагатили досвід В.О. Караваєва і заклали міцний фундамент експериментальної практики. Проте, він вважав за необхідне подальше удосконалення своїх досягнень в науках. Дізнавшись, що М.І. Пирогова обрано професором кафедри хірургії Дерптського університету, вирішив попрацювати у нього.

Приїхавши в 1836 р. до Дерпту, В.О. Караваєв стає найближчим помічником і учасником експериментальних робіт М.І. Пирогова. Це був найцікавіший і плідніший час з усіх років його навчання. Тут же Володимир Опанасович слухає лекції Миколи Івановича і відвідує його клініку.

Результатом проведених В.О. Караваєвим в Університеті досліджень стала його дисертаційна

Казанський університет в 30-і роки XIX століття
(з сучасної гравюри)

робота "De phlebitide traumatica", яка була написана і захищена в Дерптському університеті 2 травня 1838 року латинською мовою. Слід зазначити, що у період з 1836 до 1841 року під керівництвом М.І. Пирогова в Дерптському університеті окрім В.О. Караваєва докторські дисертації виконали ще одинадцять його учнів, серед яких були: Ассмус Густав, Михайло Дитерихс, Олександр Франкенгейзер, Христіан Карл Фрідріх Генпенер, Георгій Карстенс, Федір Миквиц, Георгій Шульц, Карл-Фрідріх Руін, Отто Реекамф, Яків Вільям Бальфур, Теодор Карл Кеттлер.

Після захисту дисертації у кінці 1838 року В.О. Караваєв, дізнавшись про те, що в Кронштадському морському госпіталі є вакантна посада хірурга, вирішив переїхати для працевлаштування на цій посаді. Таке рішення було обумовлено тим, що він всі роки навчання і роботи знаходився на утриманні батьків, так як у Військово-Сухопутному госпіталі, Маріїнській лікарні для бідних грошового утримання за службу не отримував. Тому нова посада давала Володимирі Опанасовичу можливість самому утримувати себе і не залежати в матеріальному відношенні від батьків.

У Кронштадському госпіталі працювали видатні лікарі того часу: Н.М. Амбодик-Максимович – автор перших в Росії медичних підручників, М. І. Шейн – творець медичної термінології російською мовою, І.Ф. Буш – відомий військово-морський хірург, доктор Поленов, який створив вітчизняну школу нейрохірургії, ряд інших провідних учених, що залишили слід в історії російської медицини. Саме вони організували роботу госпіталю таким чином, що він славився на всю Росію.

10 травня (28 квітня) 1840 р. був виданий указ імператора Миколи I про створення при Імператорському університеті Св. Володимира медичного факультету. Його відкриття стало невід'ємною частиною великомасштабної реформи вищої медичної освіти, проведеної в Росії в 40–60-х роках XIX століття, яка полягала в тому, що "для приведення в досконалий устрій викладання лікарських наук", необхідно було зосередити його в двох головних місцях, а саме у Москві – для північного регіону імперії та у Києві – для південного.

За пропозицією члена медичного комітету Міністерства народної освіти, професора І.Т. Спаського на посаду завідувача кафедри факультетської хірургії був запропонований професор Караваєв В.О.. Міністр освіти С.С. Уваров 7 грудня 1840 року направив опікунові Київського учбового округу повідомлення про призначення В. О. Караваєва екстраординарним професором хірургії в Київський університет, в якому повідомляв:

"Хоча курс хірургії почнеться в цьому Університеті в 1843 році, але щоб не упустити особу, що зробилася відомою по своїх операціях і що заслужила на найсхвальнішу думку в колі лікарів, я визнаю за необхідне призначити Караваєва нині ж в Університет Св. Володимира, де він допоміг би тим часом і порадами своїми при установі Факультету і, насправді, при передачі кабінетів Віленської медико-хірургічної Академії в Університет."

У той час молодому ученому було лише 29 років.

Відразу ж, після приїзду до Києва, В.О. Караваєв поїхав у відрядження у Вільно, щоб перевезти бібліотеку, учбові прилади, інструментарій, лабораторне устаткування для медичного факультету із закритої на той час Віленської медико-хірургічної академії.

Педагогічна діяльність В. О. Караваєва більш ніж півстоліття проходила в стінах Київського

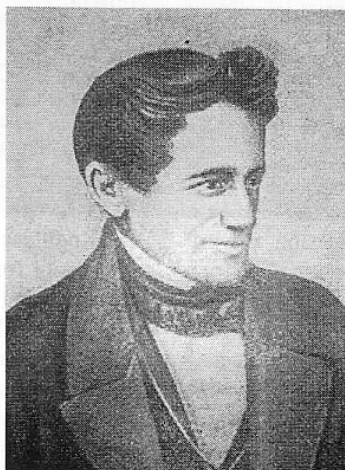
Ілля Васильович Буяльський
(1789-1866)

університету Св. Володимира і склала цілу епоху в організації педагогічного процесу на медичному факультеті, викладання і керівництва клінікою хірургії з 1843 до 1882 року, а з 1882 до 1891 року – кафедрою *оперативної хірургії*. *Вимогою часу і волею долі йому довелося бути першопрохідцем в організації учбового процесу медичного факультету, що щойно відкрився, ініціатором диференціації теоретичних і клінічних кафедр.*

З ім'ям В.О. Караваєва пов'язано будівництво усіх клінічних баз Університету.

Як декан медичного факультету Володимир Опанасович спільно із засновником і керівником кафедри анатомії Олександром Петровичем Вальтером і університетським архітектором А.В. Беретті вибирали місце і працювали над проектом Анатомікума – анатомічного театру (нині – Музей історії медицини України по вул. Б. Хмельницького). Проектні роботи були доручені київському архітекторові А.В. Беретті (1816–1895). Його батько – відомий російський архітектор В.І. Беретті – був автором проекту будівлі Київського національного університету, обсерваторії, інституту шляхетних дівчат (нині Міжнародного центру культури і мистецтв), а А.В. Беретті – автором проекту будівлі 1-ої Київської гімназії (тепер гуманітарного корпусу Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка), співавтором проекту Володимирського собору.

Упродовж тривалого часу Володимир Опанасович Караваєв був єдиним хірургом не лише в Києві, але і в усьому південно-західному регіоні Росії. Професор Янович-Чаїнський в день святкування 50-річного ювілею наукової діяльності В. О. Караваєва сказав від імені Російського хірургічного товариства ім. М.І. Пирогова: "...ви з'явилися в тільки-но заснований Київський університет, де не лише тре-

Христіан Христофорович Соломон
(1796-1851)

ба було створити хірургічну клініку при університеті, але і розповсюдити відомості про користь хірургічних втручань серед населення, що не бачило до того часу операцій, і тому відносилося до ножа професора із забобонним страхом".

За роки роботи в клініці В.О. Караваєв виконав більше 16 тис. операцій. Показник його хірургічної активності склав близько 73%, що було неймовірним на той час. Навіть М.І. Пирогов в період завідування госпітальною хірургічною клінікою Медико-хірургічної академії на 10303 госпіталізованих хворих виконав лише 1350 операцій (хірургічна активність складала 13,1%). Прогресивна організація клінічної роботи в клініці В.О. Караваєва, його висока професійна майстерність забезпечили досить низькі показники летальності, які склали лише 6,5%, включаючи і хворих, виписаних в безнадійному стані. Такий показник летальних результатів в клініці В. О. Караваєва розцінювався як величезне досягнення, що створило світову славу клініці Київського Університету Св. Володимира і самому Караваєву, як хірургові. У кращих клініках Європи того часу післяопераційна летальність досягала 14%.

Неодноразово клініку В.О. Караваєва відвідував М.І. Пирогов, який нерідко казав: "Іду до Караваєва полюбуватися філігранністю виконання ним операцій". В.О. Караваєв однаково вправно оперував і лівою, і правою руками. Операцію видалення каменя сечового міхура він виконував за 2 хвилини.

Успіхи в хірургічній діяльності, надзвичайні характерологічні і особисті якості зробили В.О. Караваєва видатною особистістю середини ХІХ століття і принесли йому виняткову популярність в народі, який склав вислів, що лунав по усьому неосяжному простору нашої вітчизни: "У Київ сходити, Богові помолитися, Караваєву вклонитися". Такої високої честі не зажив жоден з лікарів.

В.О. Караваєв по праву вважається автором ідеї про необхідність диференціації в хірургії. Він є засновником вітчизняної офтальмології. Будучи єдиним оперуючим офтальмологом, він виконав понад 1000 операцій з приводу катаракти, косо-

Микола Іванович Пирогов (1810-1881) в період роботи в Дніпрському університеті

окості та інших захворювань ока. В 1863 р. він заявив про "необхідність установи очної лікарні в Києві". Ним були запропоновані і виконані новітні на той час операції пластичного відновлення дефектів носа, випрямлення його спинки, операції при заячій губі тощо. Саме В.О. Караваєв вперше запропонував і впровадив в доантисептичний період операцію ампутації стегна з формуванням шкірно-м'язового клаптя, досліджував регенерацію кісткової тканини, виконав резекцію ребра та інші ортопедо-травматологічні операції. У 70-і роки ХІХ століття Володимир Опанасович один з перших в Росії почав виконувати операції

трепаначії черепа. Всього ним було виконано 56 трепанацій з приводу поранень черепа, запальних процесів і пухлин. При цьому померли тільки 3 пацієнти. Видатний нейрохірург ХХ століття М.М. Бурденко вказував, що навіть в пізніший час, в 90-і роки ХІХ століття, рідко хто з російських хірургів проникав в порожнину черепа.

Серед представників лікарської громадськості В.О. Караваєв мав великий авторитет і шану. Протягом 8 років, з 1849 по 1857 рік, він очолював Товариство київських лікарів. У цей період в 1850 році був прийнятий статут Товариства, який регламентував його діяльність.

Володимир Опанасович Караваєв був ініціатором і одним з чотирьох (спільно з А.Л. Еберманом, М.В. Скліфософським, А.Я. Крассовським) членів – засновників Санкт-Петербурзького Товариства хірургів імені М.І. Пирогова.

Про великий авторитет в середовищі медичної громадськості свідчить той факт, що В.О. Караваєв був почесним членом Київського і Казанського університетів, багатьох медичних товариств: Російського хірургічного товариства імені М.І. Пирогова, Київського, Архангельського, Віленського, Вятського, Єкатеринославського, Кавказького, Кам'янець-Подільського, Кишинівського, Харківського, Одеського, Херсонського.

Про значимість події обрання В.О. Караваєва почесним професором Казанського університету свідчить перелік вчених, які були удостоєні цієї високої честі: Д.І. Менделєєв, Г.Л. Гельмгольд, І.П. Павлов, М. Складовська-Кюрі, Луї Пастер.

Серед численних учнів В.О. Караваєва були такі визнані вчені як М.М. Волкович, К.М. Сапежко, А.Я. Яценко, І.Ф. Сабонєєв, А.Т. Богаєвський, Я.Б. Зільберберг, імена яких добре відомі і лікарям, і науковим співробітникам.

Влітку 1845 року в особистому житті В.О. Караваєва сталася важлива подія. Він одружився на дочці почесного громадянина м. Москви А.Д. Лухманова – Ганні Олександрівні Лухмановій – досить розумній, допитливій, добрій і незвичайно вродливій. У її особі молодий Караваєв мав люблячу дружину, хорошу матір, практичну господиню будинку. Цей шлюб був щасливим, міцним і тривалим.

Його сімейне життя склалося цілком благополучно. Вони з дружиною виростили і виховали трьох дітей: двох дочок – Софію (народилася 9 березня 1851 року) і Ольгу (народилася 16 лютого 1856 року) та одного сина Дмитра, який народився 10 вересня 1863 року, дали їм хорошу освіту. Ольга Володимирівна, в заміжжі Колчак, була знайома з М.М. Волковичем і передала йому епістолярну спадщину Володимира Опанасовича.

В.О. Караваєв протягом усього свого життя зберігав надзвичайну працездатність. Навіть у віці 70 років працював по 10–12 годин на добу, відвідував оперованих хворих, проводив вечірні обходи, а також обходи в недільні і святкові дні.

Працював швидко, вдумливо і обачно. У наукових працях ретельно формулював свої думки, обмірковував усі положення, викладав тільки ті дані, які відбивали суть суджень.

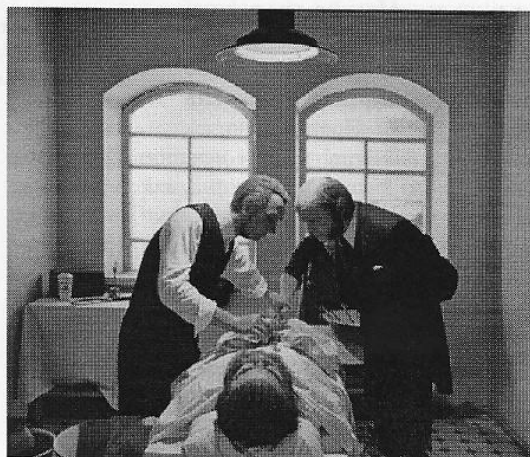
В.О. Караваєв ні з ким не зводив особисті рахунки, не відповідав на негідні вирази, завжди був вище за дрібні образи. У своїй багатогранній діяльності він керувався гіпократівським принципом: "contaria i contriis sunt remedia" – "моральне зло має зцілюватися добром". Протягом усього свого життя він наслідував цей принцип, який став для нього моральним кредо.

В грудні 1890 р. проходили урочистості, присвячені 50-річчю професорської діяльності В.О. Караваєва.

1 грудня 1890 року в газеті "Київське слово" з'явилася повідомлення наступного змісту: "Київ збирається вшанувати 50-річний ювілей діяльності професора В.О. Караваєва належним чином". На засіданні думи міський голова, вказавши на величезні заслуги Караваєва і на його загальну популярність, запропонував послати в день 50-річного ювілею професорської діяльності В.О. Караваєва депутацію для принесення поздоровлення і піднесення хліба і солі.

Університет Святого Володимира

*"Операційна Караваєва"
(Інтер'єр в музеї історії медицини)*

*"Будинок професора Караваєва В.О.
по вулиці Караваєвській, 15 (нині вул. Л. Толстого)*

Гласний Рубінштейн сказав, що "пан Караваєв належить до тієї плеяди великих діячів, які створили славу Київського університету, які складають гордість Києва". Він запропонував назвати вулицю, на якій знаходиться будинок пана Караваєва, Шулявську–Караваєвською, що і було виконано. Гласні Свиридов і Сеґет запропонували ушанувати його званням почесного громадянина міста Києва. Це звання за поданням міської Думи присвоїв В.О. Караваєву сам Государ Імператор.

Всередині грудня 1890 року в газеті "Російське життя" повідомлялося:

"Звертаємо увагу наших читачів на надзвичайно рідкісну нагороду, якою ошасливленний з висоти державного Престолу заслужений професор Київського університету, доктор медицини і хірургії В.О. Караваєв в день свого піввікового професорського ювілею. Маститий Володимир Опанасович Всемилоствійше відзначений найвищим чином – дійсного таємного радника. Таке освячення професора в повіті генерали, як відомо, є безприкладною подією в історії російських університетів і інших вищих учбових закладів взагалі, а в житті древньопрестольного Києва – особливо. Адже з часу видання петрівської табелі про ранги 1722 року і понині в Києві тільки дві особи були удостоєні подібної Монаршої нагороди".

12 лютого (31 січня) 1892 року, у віці 29 років, помер молодший син Володимира Опанасовича – Дмитро Володимирович. Це сімейне горе злило сили В.О. Караваєва і 3 березня (20 лютого) о 5 годині 30 хвилин цього ж року, через 20 днів після смерті сина, він помер від запалення легень, що виникло внаслідок грипу.

Поховання В.О. Караваєва сталося 6 березня о 10 годині ранку в Києві на Байковому кладовищі у відповідність з усіма належними християнськими обрядами. Цього дня попрощатися з Караваєвим прийшла значна частина жителів стоїтидесятитисячного Києва. Прибули депутати з Москви і інших міст Росії. Свою скорботу виразили багато громадських організацій і духовенство. На похоронах була присутня у повному складі Рада університету на чолі з ректором Ф.Я. Фортинським, деканами усіх факультетів, професорами. Ніколи вулиця, де знаходилася квартира В.О. Караваєва, і площа перед університетом не були такими багатолюдними, як цього дня. Від Університету до Байкового кладовища труну з тілом В.О. Караваєва несли на руках. Поховано В.О. Караваєва було в I секторі кладовища, де у послідуєчому було встановлено пам'ятник з надписом: "Тут покоїться тіло Дійсного Таємного

23. Дача професора В.О. Караваєва.
Фото П.А. Тутковського, травень 1890 р.

Дача професора Караваєва В.О.

Фотокопія диплома про присвоєння В.О. Караваєву
ранга Таємного Радника

Панахида за В.О. Караваєвим (8 липня 2009 р.)

Радника Професора Универс. Св. Володимира Володимира Опанасовича Караваєва. Народив. у 1811 року 8 липня. Помер березня 3-го 1892 р."

Миниють роки, але час не відділяє нас від життя і діяльності В.О. Караваєва. Він – людина творчого покликання, благородна, і глибоко гуманна – ввійшов в історію вітчизняної медицини і освіти. Його моральність, вчинки, високі думки про честь, обов'язок, гідність і професійність лікаря й сьогодні мають служити нам живим зразком. Ми продовжуємо залишатися учнями та послідовниками великих дій, досягнень і заповітів Володимира Опанасовича Караваєва. Вшанування пам'яті В.О. Караваєва – це справа зміцнення духовного компоненту виховання молоді, це скарб, який має множитися, це зв'язок поколінь і передача традицій поваги до вчителів, яка має здійснюватися із покоління в покоління.

8 липня 2011р. в день 200-річного ювілею В.О. Караваєва на Байковому кладовищі біля меморіального комплексу, де покійся прах Володимира Опанасовича, його дружини Ганни Олек-

сандрівни та сина Дмитра, відбулася панахида за участю священників Києво-Печерської Лаври отців Геннадія та Павла, чоловічого церковного хору. На цьому величому заході були присутні всі члени ректорату Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, завідувачі кафедр та студенти Університету.

З промовою про особливі заслуги В.О. Караваєва в організації та розвитку вищої медичної освіти і хірургії в Україні виступив ректор Університету, академік Віталій Федорович Москаленко. До могили В.О. Караваєва та членів його сім'ї було покладено корзини квітів.

Цій події передувала велика підготовча робота по відновленню та реконструкції меморіального комплексу, упорядковано могилу В.О. Караваєва та членів його сім'ї.

Проведення таких заходів по увіковіченню пам'яті славетних вчених та педагогів Університету вже стало доброю традицією і слугуватиме вихованню нинішнього та послідовних поколінь лікарів.

ПРОФЕССОР ВЛАДИМИР АФАНАСЬЕВИЧ КАРАВАЕВ – ЧЕСТЬ И СЛАВА ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МЕДИЦИНЫ И ОБРАЗОВАНИЯ (К 200-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ ВЫДАЮЩЕГОСЯ ХИРУРГА И ПЕДАГОГА)

*Москаленко В.Ф., Захараш М.П., Черкасов В.Г.
Национальный медицинский университет имени А.А.Богомольца*

Резюме. В статье приведены жизненный, научный путь профессора Владимира Афанасьевича Караваева - выдающегося хирурга, первого декана медицинского факультета Киевского университета Св. Владимира (ныне - Национального медицинского университета имени Богомольца). Освещена роль ученого в становлении научных хирургических школ Университета.

PROFESSOR VLADIMIR OPANASOVYCH KARAVAYEV – HONOR AND GLORY OF DOMESTIC MEDICINE AND EDUCATION (UP TO 200-YEAR ANNIVERSARY OF PROMINENT SURGEON AND TEACHER)

*Moskalenko VF, Zakharash MP, Cherkasov VG
O.O. Bohomolets National Medical University*

Abstract. The article presents the life, scientific way of Professor Vladimir Afanasievich Karavayev, prominent surgeon, the first dean of the Medical Faculty of the University of St. Vladimir of Kiev (now - the O.O. Bogomolets National Medical University). The role of the scientist in the development of surgical science schools of the University.